

Максим Віталійович МАКСИМЧУК

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу регіональної економічної політики, Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

ORCID ID: 0000-0001-5177-539X

E-mail: maksym.maksymchuk@lnu.edu.ua

ІНСТИТУЦІЙНИЙ БАЗИС ЕКСКЛЮЗИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Максимчук, М. В. Інституційний базис ексклюзивності регулювання регіонального розвитку [текст] / Максим Віталійович Максимчук // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 1. – С. 280–287. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Реформування політико-адміністративної системи на засадах децентралізації значно розширює коло суб'єктів вироблення та ухвалення політичних рішень, адже відбувається посилення регіонального та місцевого рівнів політичного процесу, що уможливорює ширше залучення громадян до ухвалення політичних рішень. Проте в цьому контексті існує загроза формування окремих регіональних та місцевих «кластерів», які довільно трактуватимуть правила, що встановлюються центральною владою. Під інституційним базисом ексклюзивності регулювання регіонального розвитку слід розуміти сукупність інституцій, формальних та неформальних правил адміністративної та економічної поведінки суб'єктів управління та господарювання в регіонах держави, які перешкоджають доступу всіх суб'єктів до процесів економічного розвитку.

Мета. Полягає у виявленні інституційних чинників ексклюзивного розвитку регіонів держави та обґрунтуванні рекомендацій з підвищення ефективності процесів регулювання на засадах інклюзивної моделі регіонального розвитку.

Результати. В статті проаналізовано особливості розвитку процесів формування ексклюзивності регулювання регіонального розвитку. Окреслено проблеми, пов'язані з функціонуванням інституту адміністративного ринку. Обґрунтовано рекомендації з підвищення ефективності функціонування системи регіонального управління та визначено перспективи її розвитку в контексті запровадження інклюзивної моделі.

Висновки. Відзначено, що ефективність та надійність функціонування системи регулювання регіонального розвитку залежить від низки чинників інституційного характеру, які повинні діяти в напрямку подолання політичної та економічної ексклюзивності та становлення інклюзивних інститутів управління в регіонах України, цей процес потребує вироблення загальної стратегії, формування якої значно ускладнюється перенесенням частини політичних процесів на регіональний та місцевий рівень.

Ключові слова: інституційний розвиток, система з відкритим та обмеженим доступом, регулювання регіонального розвитку, ексклюзивний та інклюзивний розвиток, адміністративний ринок, адміністративна реформа, децентралізація, регіон, Україна.

INSTITUTIONAL BASIS OF EXCLUSIVITY OF REGIONAL DEVELOPMENT REGULATION

Abstract

Introduction. *Reforming the political-administrative system on the basis of decentralization significantly expands the range of subjects of policy making and decision-making, as the regional and local levels of the political process are strengthened. This makes it possible to involve citizens more widely in political decision-making. However, in this context there is a threat of forming separate regional and local "clusters". They will arbitrarily interpret the rules set by the central government. The institutional basis for the exclusivity of regional development regulation should be understood as a set of institutions, formal and informal rules of administrative and economic behavior of management and economic entities in the regions of the state, which impede access of all actors to economic development.*

The Purpose of this article is identifying the institutional factors of exclusive development of the regions of the state and substantiating the recommendations for improving the efficiency of regulatory processes on the basis of an inclusive model of regional development.

Results. *In the article the development peculiarities of the formation processes of the exclusion of the regional development regulation are analyzed. Problems related to the functioning of the institution of the administrative market are outlined. Recommendations for improving the efficiency of the regional governance system are substantiated and the prospects for its development in the context of the introduction of an inclusive model are identified.*

Conclusion. *It is noted that the efficiency and reliability of the regional development regulation system depends on a number of institutional factors that should act in the direction of overcoming political and economic exclusion and the formation of inclusive governance institutions in the regions of Ukraine. This process requires the development of an overall strategy, the formation of which is greatly complicated by the transfer of some political processes to the regional and local levels.*

Keywords: *institutional development, system with open and limited access, regional development regulation, exclusive and inclusive development, administrative market, administrative reform, decentralization, region, Ukraine.*

JEL classification: R12

Вступ

Механізми регулювання регіонального розвитку являють собою організаційну систему, яка функціонує як система з обмеженим доступом. Через це утворюється рента для підтримання стабільної регіональної структури господарювання з обмеженим доступом та ексклюзивністю регулювання. Таке бачення пояснює складнощі впровадження нових моделей регіональної організації господарства, а також організаційні складнощі реалізації процесів децентралізації влади в Україні, оскільки дані адміністративні інновації порушують баланс в обмеженому доступі та змінюють способи отримання адміністративної ренти регіональними та місцевими елітами, які є похідними від такого обмеження. Це породжує відносно стабільну ексклюзивну регулювання регіонального розвитку країни, що перешкоджає запровадженню моделей інклюзивного розвитку. Реформування політико-адміністративної системи на засадах децентралізації значно розширює коло суб'єктів вироблення та ухвалення політичних рішень, адже відбувається посилення регіонального та місцевого рівнів політичного процесу, що уможливорює ширше залучення громадян до ухвалення політичних рішень. Проте, в цьому контексті існує загроза формування окремих регіональних та місцевих «кластерів», які довільно трактуватимуть правила, що встановлюються центральною

владю. Теоретичні аспекти та прикладні питання окресленої у статті проблематики досліджували вітчизняні вчені Геєць В., Гриценко А.А., Небрат В.В. [2], Бобух І., Герасімова О., Павленко Н.В., Прогнімак О.Д., Романюк С.А. [1, 7-9] та зарубіжні дослідники Е. де Сото, Норт Д., Воліс Д., Вайнгаст Б. [3, 4, 6], регулювання регіонального розвитку та формування його стратегічних напрямів висвітлено у роботах багатьох дослідників. Проте, з огляду на динаміку розвитку інституційного середовища й функціонування системи регіонального управління, існує потреба у визначенні нових підходів до ексклюзивності розвитку регіонів в умовах реалізації процесів децентралізації влади.

Мета та завдання статті

Полягає у виявленні інституційних чинників ексклюзивного розвитку регіонів держави та обґрунтуванні рекомендацій з підвищення ефективності процесів регулювання на засадах інклюзивної моделі регіонального розвитку.

Методичні підходи дослідження проблематики

З методологічної точки зору дослідження окресленої у статті проблематики передбачає системне використання як загальних, так і конкретно-наукових методів пізнання, серед яких: літературний метод та метод моделювання, а також аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо. Наукові основи досліджуваної проблематики визначено на основі аналізу публікацій українських та зарубіжних праць, можливості використання результатів дослідження та напрями подальших досліджень відображено у висновках.

Виклад основного матеріалу дослідження

Під інституційним базисом ексклюзивності регулювання регіонального розвитку слід розуміти сукупність інституцій, формальних та неформальних правил адміністративної та економічної поведінки суб'єктів управління та господарювання в регіонах держави, які перешкоджають доступу всіх суб'єктів до процесів економічного розвитку на основі поєднання стійких темпів економічного зростання з підвищенням рівня життя людей в процесі якого всі групи людей беруть участь у розподілі вигід від розвитку та у прийнятті рішень [2].

Ексклюзивність регулювання соціально-економічним розвитком є одним із проявів функціонування т. зв «системи з обмеженим доступом» (рис. 1). Це поняття запроваджене в економічній концепції інтерпретації історії, розробленій Д. Нормом спільно з Д. Уолісом та Б. Вейнгастом. В межах даного підходу виділяють три типи суспільного устрою, або шляхи організації суспільства, які є самодостатніми та внутрішньо гармонійними, що забезпечує їх стійкість. Це примітивний суспільний устрій, система обмеженого доступу та система відкритого доступу [6].

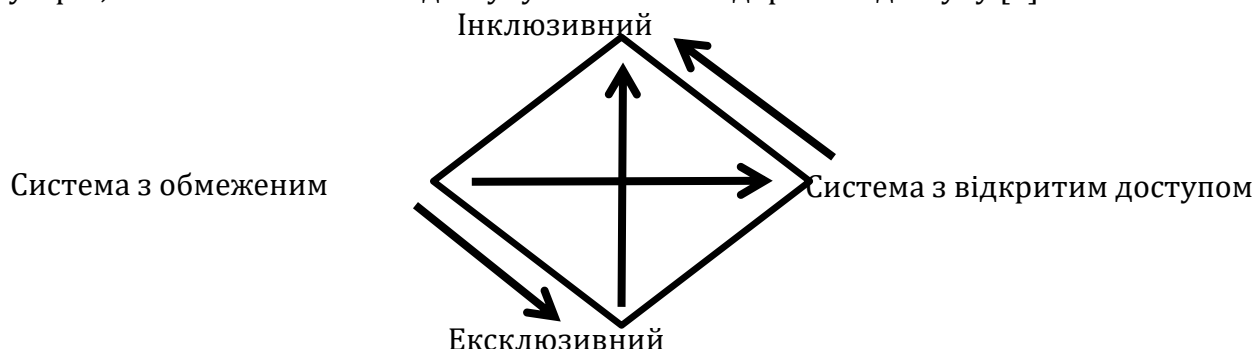

Рис. 1. Взаємозв'язок ексклюзивного та інклюзивного розвитку з концептом системи з обмеженим та відкритим доступом

Система обмеженого доступу дозволяє домінуючій коаліції отримувати надприбутки, використовуючи пільгові схеми, і створювати перешкоди для долучення до цієї діяльності інших груп економічних інтересів, породжуючи таким чином ексклюзивію у розвитку соціально-економічних процесів. За умови існування соціального

порядку із відкритим доступом, порядок підтримується не за допомогою ренти, а через конкуренцію, зокрема щодо створення організаційних структур в різних сферах людської діяльності (в першу чергу в політичній та економічній). Таким чином, відбувається залучення економічних суб'єктів до процесів регулювання на засадах інклюзивності (включеності). Концепція Д. Нота передбачає тісний взаємозв'язок між економічною та політичною сферами суспільства. Система обмеженого доступу дає можливість отримувати надприбутки з економічної діяльності, використовуючи політичну сферу [6].

Зміни інституційного базису розвитку суспільства відбуваються тоді, коли вони співзвучні з інтересами та правовими обмеженнями тих, хто є при владі. Успіх реформування залежить від врахування особливостей функціонування системи з обмеженим доступом при імплементації до неї інституційних моделей ринків, конкуренції та демократії.

Система обмеженого доступу – це загальна стратегія організації суспільства, а не якийсь конкретний набір політичних, економічних або релігійних інституцій [4]. Ця система є стабільною, але не є статичною.

Вчені розрізняють три види систем обмеженого доступу – слабку, базову та розвинену систему. Відмінність між даними видами полягає в тому, які структури, крім держави, можуть використовувати силові методи, на основі чого відбувається розвиток, наскільки широкий спектр організаційних форм (державних та приватних) підтримуються системою.

Базовими принципами системи відкритого доступу є реальна можливість для громадян займатися економічною, політичною, релігійною та освітньою діяльністю, можливість використовувати для цієї діяльності будь-які організаційні форми, верховенство права використовується неупереджено до всіх громадян. В такій системі економічні прибутки отримують лише через розвиток інновацій. А жодна з організацій не може перешкоджати створенню інших організацій, навіть якщо вони конкуренти. Відкрита політична конкуренція підтримує відкритість в економіці. Проте, ці відкритості не є передумовою одна одної. Системи (економічна, політична, військова, релігійна, освітня) працюють за принципом взаємної підтримки існування та функціонування одне одного [4].

Соціальний порядок з відкритим та закритим доступом відрізняється також способами обміну та побудови взаємовідносин між групами еліт. Системи закритого доступу мають персоніфікований обмін, особистісні взаємовідносини та особистісні обов'язки еліт. Система відкритого доступу – це система неперсоніфікованого обміну та неперсоніфікованих взаємовідносин. Перехід від одного до іншого типу взаємовідносин відбувається за умов досягнення системою трьох порогових значень: правові норми для еліт; постійно діючі форми організації для еліт (включно із самою державою) та формалізація їх управлінської спадкоємності; політичний контроль над збройними силами [5, 6].

Відповідно до концепції Д. Норта, економічний розвиток не є поступальним. Розвиток систем з обмеженим доступом не обов'язково перетворюється на системи з відкритим доступом. Підходячи до порогових умов, система може залишитися системою стабільною (проте не статичною) з обмеженим доступом. Автори констатують, що після Другої світової війни такий перехід вдалося здійснити лише вісьмом країнам. Перехід відбувається завдяки формуванню порогових умов, які передбачають докорінні зміни як в економіці, так і в політиці. Успішне впровадження інституційних форм з системи відкритого доступу до соціального порядку з обмеженим доступом залежить від готовності еліт прийняти систему відкритого доступу, бачити у ній вигоду, а не загрозу. За останньої умови вони руйнуватимуть формальні інституції відкритого доступу, практикуючи неформальні важелі впливу. В сучасному світі механізми обмежень дуже часто мають неформальний характер [4].

Специфікою функціонування системи обмеженого доступу є регулювання економічних відносин між суб'єктами господарювання на основі «адміністративних торгів», що є проявом впливу на ці процеси політичних екстрактивних інститутів, які у своїй сукупності функціонують як інститут адміністративного ринку. Адміністративний ринок є за своєю сутністю політичним ринком. До нього можна використовувати концепти, за допомогою яких описується і пояснюється діяльність політичних ринків (досліджували Дж. Бьюкенен, Г. Талок, К. Ероу, М. Олсон та ін.), а також ринку, який розподіляє статуси суспільних відносин (досліджували В.А. Найшуль, С.Г. Кордонський та ін.).

Можна виділити низку адміністративних ринків, або ж складові національного адміністративного ринку, а саме: адміністративний ринок державного управління, адміністративний ринок регіональної політики, адміністративний ринок силових структур (оборона, поліція тощо), адміністративний ринок наукових й освітніх структур, мистецтва та релігії. Фактично це аналог галузевих ринків. Проте, такий поділ є досить умовним, оскільки всі ці складові фактично функціонують як єдина система, єдиний адміністративний ринок країни. Про єдність ринку може свідчити вільне переміщення акторів ринку (чиновників та службовців) по посадах з однієї сфери адміністрування в іншу.

Адміністративна реформа та процеси децентралізації влади в Україні зіштовхується з труднощами через те, що економічна та політична сфера держави не має нормального в класичному розумінні цього поняття інституту адміністрування, він уражений значними проявами ексклюзивності, зокрема: існування обраних груп населення, що мають особливі характеристики, набути які можна, відповідно до «правил» обмеженого доступу; виключення певних суспільних груп з участі в економічних процесах за ознакою матеріального забезпечення; нерівномірний розподіл доходів населення регіонів через порушення принципів соціальної справедливості і, внаслідок цього, значне розшарування населення за економічними ознаками та освітнім рівнем; недотримання соціальних норм та стандартів та послаблення зв'язків вразливих категорій населення з основними соціальними інституціями; нехтування законами, формальними нормами та домінування неформальних норм; високий рівень тіньової економіки; високий рівень корупції; політична нестабільність [3].

Політична та економічна ексклюзивність знаходяться у тісному взаємозв'язку і породжують пліч-о-пліч. Це відбувається внаслідок зрощення бізнесу з політичною сферою і накладає негативний відбиток на фундаментальні економічні процеси у різних сферах економічної діяльності: у виробництві – викривлення у процесах створення доданої вартості, домінування виробництв із низьким рівнем доданої вартості; у розподілі – обмеженість доступу до ресурсів, в першу чергу – до капітальних та організаційних ресурсів; в обміні – дисфункція ринків ресурсів (монополізація) та ринків товарів та послуг (спотворення механізму ціни інфляційними процесами); у споживанні – незадовільний рівень споживання через нерівномірний і несправедливий розподіл доходів населення.

Поняття системи обмеженого доступу та адміністративного ринку за своїм методологічним спрямуванням відповідають сучасній розширеній управлінській концепції, яка може забезпечити трансформацію державного управління у публічне адміністрування, та охоплює як суб'єкти не тільки органи державної влади та місцевого самоврядування, але й інші інститути суспільства, в тому числі приватний сектор та громадські об'єднання [9, 10].

Фактично, обмежений доступ та адміністративний ринок є головними чинниками формування інституційного базису ексклюзивності регулювання регіонального розвитку України. Відповідно до цього, для зменшення проявів ексклюзивності регулювання регіонального розвитку необхідно:

по-перше, сформувати дієвий та прозорий адміністративний ринок регіональної політики;

по-друге, проводити послідовну державну політику, спрямовану на трансформацію системи обмеженого доступу, що передбачає успішну реалізацію реформи децентралізації влади в державі.

Адміністративний ринок регіональної політики – це сукупність управлінських відносин, що базуються на регулярному обміні – наданні та отриманні управлінських послуг між національними, регіональними, муніципальними і локальними органами державної влади та місцевого самоврядування.

Інститут адміністративного ринку регіональної політики – це «місце» контакту різноманітних груп інтересів та коаліцій господарсько-управлінської діяльності, що мають між собою точки дотику. Одні пропонують власні послуги (виробники управлінських послуг), інші їх отримують (споживачі управлінських послуг). Відповідно до ринкової парадигми, в результаті повинні формуватися «ціни», встановлені ринком, а також уточнюватися обсяги реалізованої кількості «продаж-купівель». Аналогом ціни на ринку регіональної політики виступають законодавчі норми, що регулюють кількість та обсяги управлінських взаємодій (трансакцій) між акторами ринку. Акторами (гравцями) ринку є органи державної влади національного та регіонального рівня, а також органи місцевого самоврядування. Крім основних гравців на ринку, можна ввести поняття факультативних акторів, якими є різні інституції, що надають чи отримують послуги в сфері формування та реалізації регіональної політики (наприклад агенції та асоціації регіонального розвитку, науково-дослідні установи, банки та фонди регіонального розвитку тощо).

Структурна конструкція адміністративного ринку регіональної політики зумовлена наявністю покупців (наприклад регіональних громад) та продавців (наприклад регіональних та місцевих органів управління), що взаємодіють у господарсько-управлінських операціях. Структура може також бути різних типів, більш чи менш ускладненою. Наприклад, коли монопольний постачальник послуг (держава), діючи через посередників (регіональні органи державної влади), реалізує послуги споживачам (регіональним та місцевим громадам). Взаємодія цих базових гравців регіональної політики створює ринок попиту та пропозиції та формує його різні моделі. Відповідно до положень ринкової парадигми, дані моделі розглядаються крізь призму такого поняття як «конкуренція». Це поняття, разом із поняттям «влада», є базовими складовими у структурі ринкового концепту. Адміністративна конкуренція як прояв боротьби за владу та повноваження виступає як каталізатор процесів, забезпечує наповнення ринку управлінськими послугами. Прикладами такої конкуренції може бути формування мережі Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів) у регіонах України внаслідок реформи децентралізації влади.

У сфері регулювання регіонального розвитку рішення виникають як результат зіткнення інтересів й боротьби, торгів і компромісів між різними коаліціями управлінців, об'єднаних навколо того чи іншого напрямку реалізації регіональної політики. До таких коаліційних об'єднань входять представники влади та бізнесу, вагомі інвестори і представники громадських інституцій. Таким чином, колишня практика ходіння «у державу» і вирішування господарських питань (вибивання лімітів та фондів) перетворилася на практику отримання в держави господарських преференцій (квот, дозволів, податкових знижок, дотацій, субвенцій та субсидій). Цей механізм адміністративних торгів не став допоміжним, а є домінуючим у сфері провадження господарської діяльності в регіонах України і породжує ексклюзивність регулювання регіонального розвитку.

Еквівалентом грошових відносин на адміністративному ринку регіональної політики виступають бюджетні відносини. Аналогом ціни – кількість голосів на місцевих виборах. Аналогом цінних паперів – бланки із рішеннями державних органів управління та місцевого самоврядування, які мають свою власну «ціну» та вагу в управлінській вертикалі. На адміністративному ринку регіональної політики «торгуються» – послуги,

трансферти, управлінські зусилля, знання про те, як приймаються рішення. Держава одночасно виступає як у вигляді монополіста, так і регулятора ринку.

У процесі функціонування адміністративного ринку регіональної політики виникають ексклюзивні ніші для торгів. Це відбувається через негнучкість або складність процесу нормативно-правового регулювання господарської діяльності. Зокрема, під час його формування створюють нормативні (законодавчі) закладини, або т. зв. рентовловлювачі, які спрямовані на формування таких ніш у системі законодавчого забезпечення регіонального розвитку держави.

В контексті регулювання адміністративного ринку регіональної політики з метою послаблення ексклюзивності регіонального розвитку слід пам'ятати, що держава є монополістом на певній території та має силові структури, а також порівняні переваги у застосуванні примусу та насилля, щоб примусити споживачів (громадян, регіональні громади інші інституціалізовані утворення) споживати послуги державного управління, а також сплачувати за них через податки та інші явні та приховані платежі, причому часто незалежно від рівня споживання та задоволення від цього споживання та від якості наданих управлінських послуг.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок про те, що ексклюзивність регулювання регіонального розвитку є наслідком дії системи з обмеженим доступом, оскільки для інституту держави характерна відносна нелімітована доступність джерел фінансових ресурсів. Через це формуються перекося у їх отриманні та витрачанні. Запобіжником від такого роду ситуацій може бути формування на засадах використання моделі інклюзивного розвитку інституцій громадянського суспільства або його елементів на рівні громад як інструменту контролю суспільства над державою. Це передбачає формування різноманітних організаційних структур, адже інтереси громадян відстроюються лише через організації, державні органи більше рахуються з організаціями.

Вихід із ситуації, що склалася, вбачається у розосередженні системи обмеженого доступу, заміна її на більш дрібні системи, доступ до яких буде більш відкритим. Це забезпечить наближення владного потенціалу до людини, її потреб та запитів. В Україні досягнення цієї мети може відбутися внаслідок децентралізації державної влади, перенесення центру ваги повноважень та розподіл їх між суб'єктами місцевого самоврядування, адже більшість проблем, які мають громади, не вирішується на високому рівні.

Отже, рух у напрямку подолання політичної та економічної ексклюзивності та становлення інклюзивних інститутів управління в Україні вже розпочався, проте, цей процес потребує вироблення загальної стратегії, формування якої значно ускладнюється перенесенням частини політичних процесів на регіональний та місцевий рівень.

Список літератури

1. Бобух І., Герасімова О. Інклюзивні та екстрактивні інститути: Україна на перехресті структурних змін. *Економіст*. 2019. №4. С. 26-34.
2. Геєць В.М. Взаємозв'язок економічних та політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України. *Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість. Монографічний збірник*. за ред. акад. НАН України Геєця В.М., чл.-кор. НАН України Гриценка А.А. 2016. С. 11-28.
3. Ернандо де Сото. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на заході і ніде більше. Наш формат, 2017. 332 с.
4. Норт Д. Система обмеженого доступу в країнах, що розвиваються: новий підхід до проблем розвитку. CASE Україна. URL: <http://www.case-ukraine.com.ua>.

5. Лагодієнко В.В., Андрусів У.Я. Регіональна економічна політика в умовах диспропорційності: шляхи мінімізації. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 2. С. 81-89.
6. Норт Д., Воліс Д., Вайнгаст Б. Насильство та соціальні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Наш формат, 2017. 352 с.
7. Павленко Н.В. Екстрактивні інститути в економічній системі України. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі»*. ПУЕТ, 2016. С. 34-37.
8. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1(51). С.187-197.
9. Романюк С.А. Суперечності та виклики реалізації реформи системи державного управління та місцевого самоврядування в Україні: методологічні аспекти. *Демографія і соціальна економіка*. 2018. №2. С.117-129.
10. Martyniuk O., Vitvitskaya O., Lagodiienko V., Krupitsa I. Formation of an innovative concept of management on the basis of reconstruction of genetic algorithm of management technology. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. Vol.7, No.2, August 2019, pp. 487-499.

References

1. Bobukh, I., Gerasimova, O. (2019). «Inclusive and extractive institutions: Ukraine at the crossroads of structural change». *Economist*. No.4, pp.26-34.
2. Gejets, V.M. (2016). «Interrelation of economic and political preconditions of reconstructive development of economy of Ukraine». *Reconstructive economic development: main directions, efficiency and social justice*. Monohrafichnyj zbirnyk. za red. akad. NAN Ukrainy Hejtsia V.M., chl.-kor. NAN Ukrainy Hrytsenka A. A. pp.11-28.
3. Ernando, de Soto. (2016). *Zagadka kapitalu. Chumu kapitalizm peremagaye na zahodi i nide bil'she*. [The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else]. Nash format. Kyiv. Ukraine.
4. Nort, D., Uolis, D., Verb, S., Veyngast, B. (2015). Systema obmezhеного доступу v krayinah, shcho rozvyvajut'sia: novyi pidhid do problemy rozvytku [Restricted access system in developing countries: a new approach to development problems]. Available at: <http://www.case-ukraine.com.ua>.
5. Lagodiienko V.V., Andrusiv U.Ya. (2018). «Regional economic policy in the conditions of disproportion: ways of minimization». *Ukrainian Journal of Applied Economics*. No 2, pp. 81-89.
6. Nort, D., Uolis, D., Verb, S., Veyngast, B. (2017). *Nasyt'stvo i sotsial'ni poriadky. Osonvni chynnyki, jaki vplynuly na hid istoriyi*. [Violence and social orders. Conceptual framework for interpreting recorded human history]. Nash format. Kyiv. Ukraine.
7. Pavlenko, N.V. (2016). «Extractive institutions in the economic system of Ukraine». *Instytut'sijnyj rozvytok sotsial'no-ekonomichnykh system: natsional'na ekonomika u hlobal'nomu seredovyschi*. [Institutional development of socio-economic systems: the national economy in a global environment]. *Proceedings of the international scientific-practical conference*. pp. 34-37.
8. Prognimak, O.D. (2018) «Inclusive development of Ukraine: obstacles vs prospects». *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*. No. 1(51), pp.187-197.
9. Romaniuk, S.A. (2018) «Contradictions and challenges of public administration and local self-government reform in Ukraine: methodological aspects». *Demography and social economy*. No. 2, pp.117-129.
10. Martyniuk, O., Vitvitskaya, O., Lagodiienko, V., Krupitsa, I. (2019). Formation of an innovative concept of management on the basis of reconstruction of genetic algorithm of management technology. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. Vol. 7, No. 2, August, pp. 487-499. DOI: <http://dx.doi.org/10.21533/pen.v7i2.560.g317>

Стаття надійшла до редакції 25.01.2020 р.